

.. به نام بی نام او ..

مقدمه

درس روان‌شناسی تربیتی از جمله دروس بسیار مهم در گرایش‌های مختلف رشته روان‌شناسی از جمله مجموعه علوم تربیتی و مجموعه روانشناسی ۲ در آزمون‌های کارشناسی ارشد و دکتری است. در آزمون دکتری تخصصی، در کد رشته ۲۱۴۴ یعنی مجموعه روان‌شناسی تربیتی، درس روان‌شناسی تربیتی از جمله دروس تخصصی مورد آزمون است. در آزمون سراسری کارشناسی ارشد نیز، در ۵ گرایش از ۸ گرایش مجموعه علوم تربیتی (کد ۱۱۱۷) این درس از دروس اصلی مورد آزمون با ضریب ۲ است. این درس همچنین در دو گرایش از مجموعه روانشناسی ۲ (کد ۱۱۴۳) یعنی «روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی» و همچنین «روان‌شناسی تربیتی» به ترتیب با ضریب ۲ و ۳ حضور دارد.

گروه آموزشی کیهان به عنوان مرجع تخصصی آزمون‌های کارشناسی ارشد و دکتری مجموعه‌های روان‌شناسی، پس از ارائه مجموعه جزوات تخصصی و متفاوت ویژه آمادگی کنکور کارشناسی ارشد و دکتری در مجموعه روان‌شناسی ۱، به درخواست داوطلبان رشته‌های مجموعه روانشناسی ۲ و مجموعه علوم تربیتی، در این رشته‌ها نیز اقدام به آماده‌سازی برخی جزوات به طور محدود اما ویژه، منسجم و کارآمد کرده است. روان‌شناسی تربیتی نخستین مجموعه‌ای از این مجموعه‌های جدید است که پس از تلاش‌های فراوان همکاران و رتبه‌های برتر در این رشته آماده شده است.

مجموعه حاضر از ۲۱ فصل مجزا تشکیل شده است و در تهیه آن از ترکیبی از کتاب‌های اصلی در این درس و همچنین جزوات رتبه‌های برتر دانشگاه تهران و شهیدبهبشتی استفاده شده است. کتاب‌های روان‌شناسی پرورشی نوین تالیف دکتر سیف و روان‌شناسی تربیتی تالیف دکتر کدیور از جمله این کتاب‌ها هستند. همچنین در پایان هر فصل هم نمونه‌ای از سوالات آزمون‌های سراسری سال‌های گذشته به همراه پاسخ تشریحی آن‌ها آمده است. زحمات اصلی جهت آماده‌سازی این مجموعه بر عهده همکار گرامی خانم عاطفه غریبی، دانشجوی کارشناسی ارشد روان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی بوده است که بر اساس آخرین تغییرات در سوالات مربوط به این درس انجام شده است. امیدواریم مطالعه‌ی دقیق مطالب گردآوری شده توسط ایشان شایسته شما دوستان عزیز برای کسب بهترین نتیجه ممکن در آزمون سال آینده باشد.

در این مجموعه با تلفیقی از منابعی که در کنکورهای کارشناسی ارشد و دکتری سراسری و دانشگاه آزاد مورد سوال قرار می‌گیرند، تلاش شده است با استفاده از مطالب به روزترین و البته تاثیرگذارترین کتاب‌های روانشناسی و همچنین ارائه سوالات کنکورهای سراسری مربوط به هر مبحث (در صورتی که از آن مبحث سوالی مطرح شده باشد) در کمترین حجم ممکن، موثرترین مطالب خدمت داوطلبان ارائه شود. این مجموعه نیز در کنار سایر مجموعه جزوات گروه آموزشی کیهان، به نحوی نگاشته شده است تا بتوان در کم‌ترین زمان ممکن، به بیشترین تسلط روی دقیق‌ترین مطالب از منابع اصلی مرجع مورد سوال در آزمون‌های سراسری کارشناسی ارشد و همچنین دکتری دست یافت.

در پایان ضمن دعوت از همه شما دوستان به استفاده از روش مطالعه علمی و دقیق و همچنین به کارگیری یک برنامه‌ریزی صحیح و قابل اطمینان برای رسیدن به هدفی شایسته، آمادگی خود را برای شنیدن نظرات و پیشنهادات ارزشمند شما عزیزان برای هرچه بهتر کردن مجموعه‌هایی که متعلق به همه شماست، اعلام می‌کنیم.

با آرزوی توفیق برای همه شما عزیزان

گروه مشاوران کیهان

مرکز خدمات روانشناسی و مشاوره کیهان

به ما عطا کن

توانی؛

برای تغییر آنچه که می‌توانیم تغییر دهیم

ظرفیتی؛

برای پذیرش آنچه که از کنترل ما خارج است

و

بینشی؛

برای درک تمایز میان این دو

:. در باب مجموعه جزوات کیهان :.

- می‌دانیم رسیدن به تسلط کافی روی تمام دروس برای موفقیت در آزمون‌های کارشناسی ارشد و دکتری روانشناسی امری حیاتی است که این تسلط نیز نیازمند چند دور مطالعه‌ی مطالب چند کتاب برای هر درس است.
- خلاصه نویسی یکی از بهترین و اساسی‌ترین راهکارهای تسلط یافتن روی این حجم از مطالب است که انجام بهینه‌ی آن ممکن است در توان هر کسی نباشد. همه ما می‌توانیم از کتب خلاصه برداری کنیم اما انجام بهینه‌ی آن نیازمند نوعی نظام فکری مسلط و همچنین تسلط کافی روی نکات مهم آن درس است تا بدانیم باید از کجا و چگونه خلاصه برداری کنیم. به گونه‌ای که خلاصه‌های ما دست‌کم حجم مطلب اولیه را تا ۷۰ درصد کاهش دهد اما در عین حال از چنان جامعیتی برخوردار باشد که به ما امکان رسیدن به درصدی قابل قبول در آن درس در آزمون را بدهد.
- پس از موفقیت جزوات کیهان (جزوات دانشجویان دانشگاه شهیدبهشتی و تهران) در کمک به داوطلبان آزمون‌های ارشد و دکتری روانشناسی ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷، اکنون شاهد ویرایش پنجم جزوات کیهان، با مطالبی هرچه بیشتر جامع و قابل فهم هستیم.
- جزوات کیهان توسط جمعی از دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه شهید بهشتی و تهران، و پس از دو دور مطالعه کتب اصلی و با توجه به نکاتی که در کنکورهای مورد نظر مورد توجه طراحان سوال است، با توجه به سه معیار اصلی جامعیت، مانعیت و قابل فهم بودن تهیه شده است. جامعیت خیال ما را از جا نینداختن مطالب اصلی راحت می‌کند؛ مانعیت به ما می‌گوید که مطالب تا بیشترین حد ممکن خلاصه شده اند تا فرصت مرور و تسلط بیشتر را برای ما فراهم کنند، و قابل فهم بودن بیانگر این است که مطالب مجموعه را به شرط آشنایی کلی با مباحث آن درس، می‌توانیم درک کنیم.
- از شما دوستان دعوت می‌کنیم در صورتی که برای رسیدن به هدف خود مصمم هستید، از یک **برنامه‌ریزی علمی** استفاده کنید.
- اگر یکی از مشاوران کیهان در امر برنامه‌ریزی تحصیلی شما را همراهی می‌کند، برای موفقیت کافی ست به دست‌کم هفتاد درصد از نکات گفته شده عمل کنید؛ چرا که آنچه مشاوران مرکز خدمات روانشناسی و مشاوره کیهان به کار می‌برند، نه تنها حاصل تجارب آنان در گذشته، بلکه عمدتاً مبتنی بر نظریه‌های به روز روان‌شناسی آموزشی است که کارآیی آنها سالهاست به اثبات رسیده است.
- پس از اینکه کار تهیه برنامه مشخص (البته نه چندان پیچیده) برای مطالعه را به اتمام رساندید، پیش از شروع مطالعه، مطلب "روش مطالعه کارآمد" را که در انتهای مجموعه آمده است، حتماً مطالعه کنید و در صورتی که در رابطه با آن ابهاماتی دارید با یک متخصص امر آموزش و برنامه‌ریزی در این زمینه مشورت کنید. در سال‌های گذشته این روش از برگ برنده‌های کیهانی‌ها بوده است.
- جزوات کیهان به طور محدود در اختیار استفاده کنندگان از خدمات مشاوره مرکز مشاوره کیهان در سراسر ایران قرار می‌گیرد و نشر یا بازنشر قسمت یا تمام مطالب آنها بدون رضایت مولف یا مسئول گروه آموزشی کیهان، دین معنوی دارد.
- گروه آموزشی کیهان، تنها گروه آموزشی روان‌شناسی در کشور است که تماماً متشکل از رتبه‌های ۵۰-۱ کنکور سراسری کارشناسی ارشد و دکتری روان‌شناسی است، به طور تخصصی در زمینه مشاوره، برنامه‌ریزی و آموزش کنکور دکتری و کارشناسی ارشد روان‌شناسی و تحت نظارت مرکز خدمات روانشناسی و مشاوره کیهان در تهران فعالیت می‌کند.
- هرچند می‌دانید برای تهیه مجموعه‌ای به این جامعیت چه میزان تلاش تخصصی صورت گرفته است، با این حال هر مجموعه‌ای در هر شرایطی می‌تواند به وضعیتی "بتر" هم برسد. پس صمیمانه آماده شنیدن نظرات و پیشنهادات شما دوستان برای خلق مجموعه‌های بهتر برای شما و دیگر دوستان هستیم. با ما در تماس باشید.

عوامل اساسی و کلی موفقیت در کنکور ارشد و دکتری روان‌شناسی

از نگاه رتبه‌های برتر کنکور، مشاوران کیهان

۱. هدف: تجربه ما نشان داده داوطلبانی که هدف مشخص و محکمی ندارند، معمولاً در دنبال کردن اهداف خود دچار مشکل شده و گاهی حتی به خط پایان نیز نمی‌رسند. پس پیشنهاد می‌کنیم اول از همه هدف‌تان را روشن کنید. می‌خواهید برای رسیدن به چه چیزی آماده شوید؟ دانشگاه تهران؟ دانشگاه شهید بهشتی؟... یا نه، هر جا که شد؟! حتماً می‌دانید که هدف باید SMART باشد. پس برای ۵ سال و یک سال آینده تان هدف‌گذاری smart کنید. هدف‌گذاری SMART یعنی هدف‌گذاری‌ای که مشخص (Specific)، قابل اندازه‌گیری (Measurable)، قابل دستیابی (Attainable)، واقع‌بینانه (Realistic) و دارای محدوده زمانی مشخص (Time-bounded) باشد. در این راه یک دفتر برنامه‌ریزی می‌تواند به شما در هدف‌گذاری صحیح کمک کند.
۲. برنامه‌ریزی: برای رسیدن به هدف‌تان برنامه‌ریزی کنید. یک برنامه‌ریزی صحیح نه خیلی سنگین است که زود خسته تان کند، نه خیلی سبک که شما را به هدف‌تان نرساند. بدانید از کجا باید شروع کنید. با کدام کتاب‌ها. کلاً چه منابعی را می‌خواهید مطالعه کنید. آماده خلاصه برداری هستید؟ یا می‌خواهید از خلاصه دیگران استفاده کنید؟ کدام خلاصه بیشتر جواب داده و به نسبت هزینه‌ای که می‌کنید، منفعت بیشتری را برای شما می‌آورد؟ اینجا از یک کاربلد، کسی که تازه در کنکور رشته شما شرکت کرده (کنکور سراسری ارشد روان‌شناسی بالینی یا عمومی) و رتبه عالی هم کسب کرده (زیر ۵۰)، اطلاعات لازم را بگیرید. ببینید می‌خواهید اول کدام درس‌ها را در چه بازه زمانی جمع کنید و بعد کدام درس‌ها را. کی می‌خواهید تست بزنید. از چه ابزارهای دیگری می‌خواهید استفاده کنید و ... ابتدا مسیر رسیدن به هدف را به اندازه کافی برای خود روشن کنید.
۳. آمادگی ذهنی: حالا که وقت عمل کردن فرا رسیده، ذهنتان را از همه شکست‌ها و تلخی‌های گذشته رها کنید. نگرانی‌ها را دور بریزید و فقط به هدف‌تان و میزان تلاشی که برای عملی کردن برنامه‌تان به نحو احسن، لازم دارید فکر کنید. به اینکه موفقیت در این پروژه (کنکور کارشناسی ارشد یا دکتری) چه تأثیرات مثبتی در زندگی‌تان دارد و سایر نکات مثبت فکر کنید.
۴. ابزارهای کل‌آمد: منظور، داشتن یک سری ابزار برای مقابله با خستگی، ناامیدی، و سایر موانع بیرونی و درونی برای رسیدن به هدف‌تان است. روش مطالعه صحیح را بدانید (در انتهای جزوات هست و در صورت نیاز مشاوران نیز به شما آموزش می‌دهند). با روش‌های مدیریت استرس و تمرکز آشنا باشید. بدانید کی باید مرور کنید تا مطالب از ذهنتان نرود.
۵. مطالعات منسجم: رشته ما منابع زیادی دارد. در صورتی که از همین مجموعه جزوات دانشجویان دانشگاه تهران (کیهان) استفاده می‌کنید، هیچ جای نگرانی نیست. اما باز جهت تأکید عرض می‌کنیم که از مطالعه منابع پراکنده پرهیز کنید. مطالعه منسجم یکی دو منبع خیلی بهتر از مطالعه پراکنده ۶-۷ منبع است. به مسرتان اعتماد کنید.
۶. نظرات و ارزیابی: مدام خودتان، منابع‌تان و دانشی‌تان را که اندوخته‌اید، بررسی و ارزیابی کنید. ببینید در جهت درستی حرکت می‌کنید؟ یا نیاز به تغییر روش کار در برخی موارد دارید؟ در صورت نیاز، برای این کار از یک راه‌بلد کمک بگیرید.

نکته: در سالهای اخیر انتقادات قابل توجهی به کار کلبگ شده است. یکی از انتقادهای این است که نظریه کلبگ فقط برای آزمودنی‌های مرد طراحی شده است و لذا به مردها گرایش دارد. شخصی به نام گیلیگان مطالعات خود را هم بر روی زنان و هم مردان انجام داد و نظریه رشد اخلاقی خود را بیان کرد. با توجه به نظریه رشد اخلاقی گیلیگان در حل مسائل اخلاقی؛ مردان از اصول اخلاقی مبتنی بر عدالت و زنان از اصول اخلاقی مبتنی بر حمایت اجتماعی استفاده می‌کنند. همچنین یک انتقاد جدی این است که تفکرات اخلاقی همیشه پیش‌بینی کننده رفتار اخلاقی نیستند. انتقاد این است که نظریه کلبگ بر تفکر اخلاقی تأکید زیادی دارد و به اندازه کافی بر رفتار اخلاقی تأکید ندارد.

آموزش اخلاق

برنامه آموزشی پنهان: جان دیویی، یکی از پیش‌تازان روان‌شناسی تعلیم و تربیت، معتقد بود حتی وقتی مدارس در مورد آموزش اخلاق برنامه‌های خاصی نداشته باشند این کار از طریق برنامه آموزشی پنهان صورت می‌گیرد.

آموزش منس: آموزش منشا یک رویکرد مستقیم به آموزش اخلاق است که شامل تدریس مستقیم اصول اخلاقی به دانش‌آموزان است.

شفاف سازی ارزش‌ها: شفاف سازی ارزش‌ها یعنی کمک به مردم برای روشن سازی هدف زندگی و ارزش کار آنها. در این رویکرد، دانش‌آموزان تشویق می‌شوند که ارزش‌های خودشان را تعریف کنند و ارزشهای دیگران را درک کنند.

آموزش شناختی اخلاق: این روش بر مبنای این باور است که دانش‌آموزان باید یاد بگیرند. در جریان رشد اخلاقی خود برای چیزهایی مانند دموکراسی و عدالت ارزش قائل شوند.

یادگیری خدمت‌رسانی: یادگیری خدمت‌رسانی، نوعی از آموزش است که مسئولیت اجتماعی و خدمت کردن به جامعه را افزایش می‌دهد.

سوالات

۱- وقتی برونر مدعی می‌شود که «هر موضوعی را در هر سنی به روشی معقول می‌توان آموخت» منظور او این است که: (سراسری ۸۶)

- (۱) مطلب باید در حد فهم یادگیرنده، تنظیم شود.
 (۲) کودک باید از نظر عقلی رشد کافی کرده باشد
 (۳) یادگیرنده باید خودش دست به اکتشاف بزند.
 (۴) معلم باید انگیزه‌ی فراگیر را در نظر داشته باشد.

۲- در نظریه‌ی اریکسون، دوره‌ی بزرگسالی، متضمن دستیابی به شبکه‌ای از روابط اجتماعی است، این مرحله چه نام دارد؟ (سراسری ۸۶)

- (۱) احساس حقارت در برابر سازندگی
 (۲) تولید در برابر احساس پوچی
 (۳) صمیمیت در برابر انزوا
 (۴) کمال در برابر نومیدی

۳- با توجه به نظریه رشد اخلاقی گیلیگان در حل مسائل اخلاقی، مردان و زنان به ترتیب از اصول اخلاقی مبتنی بر..... استفاده می‌کنند. (سراسری ۸۶)

- (۱) عدالت و حمایت اجتماعی (۲) حمایت و عدالت اجتماعی (۳) عرف و عدالت اجتماعی (۴) حمایت و عرف اجتماعی

۴- نگرانی سعید به دلیل آن است که اگر در جلسه‌ی امتحان از روی ورقه‌ی دو ستش بنویسد، از جلسه اخراج می‌شود، او را در کدام یک از مراحل رشد اخلاقی «کلبرگ» قرار می‌دهید؟ (سراسری ۸۷)

- (۱) مرحله اول از سطح پیش‌عرفی
 (۲) مرحله دوم از سطح عرفی
 (۳) مرحله دوم از سطح پس‌عرفی
 (۴) مرحله سوم از سطح عرفی

۵- کدام یک از مراحل رشد اخلاقی، به دلیل آبروریزی و انگ‌شست‌نما شدن جلوی هم‌کلاسی‌ها تقلب در امتحان کنار گذاشته می‌شود؟ (سراسری ۸۷)

- (۱) مرحله‌ی اول از سطح عرفی
 (۲) مرحله‌ی اول از سطح پس‌عرفی
 (۳) مرحله‌ی دوم از سطح پیش‌عرفی
 (۴) مرحله‌ی دوم از سطح عرفی

۶- از نظر اریکسون فرد در اوایل بزرگسالی با کدام یکی از بحرانهای زیر مواجه می‌شود؟ (سراسری ۸۸)

- (۱) استقلال در برابر شک و دودلی (۲) ابتکار در برابر احساس گناه (۳) کمال در برابر نومیدی (۴) صمیمیت در برابر انزوا

۷- اگر دانش‌آموزی به دلیل تنبیه معلم، به موقع سر کلاس حاضر شود، از نظر کلبرگ (Kohlberg) در کدام یک از مراحل رشد اخلاقی قرار دارد؟ (سراسری ۸۸)

- (۱) مرحله اول از سطح پیش‌عرفی
 (۲) مرحله سوم از سطح عرفی
 (۳) مرحله دوم از سطح پیش‌عرفی
 (۴) مرحله چهارم از سطح عرفی

۸- نظریه رشد ذهنی ویگوتسکی بر..... تأکید شده است. (آزاد ۸۸)

- (۱) کنش متقابل کودک با سایر کودکان
 (۲) تعامل میان عوامل تاریخی، فرهنگی و اجتماعی
 (۳) نیازهای فردی دانش‌آموزان
 (۴) درگیری و کارکردن مستقیم با مواد محسوس

۹- این گزاره که «دروغ، مغایر عرف اجتماعی است» به کدام یک از مراحل رشد قضاوت‌های اخلاقی در نظریه کلبرگ مربوط است؟ (سراسری ۸۹)

- (۱) مرحله چهارم (۲) مرحله پنجم (۳) مرحله سوم (۴) مرحله دوم

- ۱۰- مرحله‌ی بازنمایی تصویری برونر را با کدام یک از مراحل رشد شناختی پیاژه می‌توان برابر دانست؟ (آزاد ۸۹)
- (۱) حسی- حرکتی (۲) عملیات صوری (۳) پیش‌عملیاتی (۴) عملیات محسوس
- ۱۱- در نظریه‌ی ویگوتسکی کدام دسته از عوامل در فرآیند تبدیل روابط اجتماعی به کارکردهای عالی ذهنی، نقش واسطه‌ای دارند؟ (سراسری ۸۹)
- (۱) گفتار درونی (۲) نماد نوشتاری و گفتاری (۳) کارکردهای نخستین ذهنی (۴) حوزه‌ی مجاور رشد
- ۱۲- در نظریه‌ی «اریکسون»، فراهم کردن زمینه‌های لازم برای ابداع و خلاقیت در کدام مرحله توصیه شده است؟ (سراسری ۸۹)
- (۱) استقلال در برابر شرم و تردید (۲) اعتماد در برابر عدم اعتماد
(۳) سازندگی در برابر احساس حقارت (۴) ابتکار در برابر احساس گناه
- ۱۳- در کاربرد نظریه‌ی «اریکسون» در کودکان، کدام مورد در اولویت قرار می‌گیرد؟ (سراسری ۸۹)
- (۱) تجربه‌ی مستقیم (۲) رقابت سالم (۳) ساده کردن مفاهیم (۴) آزادی انتخاب
- ۱۴- در نظریه‌ی اریکسون، از دست دادن علاقه به کار از جمله خطرات کدام مرحله است؟ (سراسری ۸۹)
- (۱) تولید در برابر پوچی (Generativity VS. Stagnation)
(۲) هویت در برابر آشفتگی نقش (Identity VS. Role Diffusion)
(۳) سازندگی در برابر احساس حقارت (Industry VS. Inferiority)
(۴) صمیمیت در برابر انزوا (Intimacy VS. Isolation)
- ۱۵- معلم به شاگرد کمک می‌کند که مفاهیم را بهتر یاد بگیرد، آنها را بسط دهد و در متن به کار گیرد. در حالی که به تنهایی نمی‌توانست این کارها را انجام دهد. گفته می‌شود که معلم برای وی چه عملی را انجام داده است؟ (سراسری ۹۱)
- (۱) راهنمایی (۲) ساده‌سازی (۳) جهت‌دهی (۴) سکوسازی
- ۱۶- در نظریه‌ی «کلبرگ»، علاقه به پیروی از عرف اجتماعی در کدام یک از مراحل دیده می‌شود؟ (سراسری ۹۱)
- (۱) قانون و نظم (۲) پیمان اجتماعی (۳) ابزارگونه نسبی (۴) دختر خوب- پسر خوب
- ۱۷- از نظر منتقدان، تأکید «کلبرگ» در نظریه‌ی رشد اخلاقی بر «درک عدالت» به چه دلیل است؟ (سراسری ۹۲)
- (۱) بررسی اخلاقی در جوامع غربی (۲) استفاده از مردان در تحقیقات
(۳) مصاحبه‌ای سازمان یافته (۴) استفاده از روش همبستگی
- ۱۸- وظیفه‌ی اصلی مرحله دوم در نظریه‌ی «اریکسون» چیست؟ (سراسری ۹۲)
- (۱) تحکیم هویت (۲) احساس اعتماد (۳) استقلال‌یابی (۴) دستیابی به ابتکار
- ۱۹- این سخن که «هر وقت شما چیزی را به کودک آموزش دهید، او را از یادگیری باز داشته‌اید.» با نظر کدام یک از نظریه‌پردازان هماهنگ است؟ (سراسری ۹۳)
- (۱) ویگوتسکی (۲) برونر (۳) دیویی (۴) پیاژه
- ۲۰- از نظر اریکسون توانایی توجه کامل به کار و روابط با دیگران از نتایج مثبت رشد در کدام مرحله است؟ (سراسری ۹۳)
- (۱) کمال در برابر نومیدی (۲) هویت‌یابی در برابر آشفتگی نقش
(۳) زاینده‌گی در برابر در خود فرورفتگی (۴) کارایی در برابر احساس حقارت

پاسخ

۱- گزینه «۱» صحیح است. زمانی که برونر مدعی می‌شود هر موضوعی را در هر سنی به روش معقول می‌توان آموخت، منظورش این است که مطلب باید در حد فهم یادگیرنده تنظیم شود. برونر به نحوه‌ی بازنمایی شناختی کودکان در محیط توجه می‌کند و برنامه‌های سه‌گانه تحول شناختی را به گام‌های پیاپی تشبیه می‌کند که هر کدام از آنها قابلیت‌های معینی دارند و رشد این قابلیت‌ها می‌تواند زمینه‌ساز و پیش‌نیاز رسیدن به گام بعدی باشد. مراحل تحول شناختی عبارت‌اند از: ۱- بازنمایی عملی ۲- بازنمایی تجسمی ۳- بازنمایی نمادی. بنابراین باید آموزش به صورت انتقال مفاهیم از شناخت عملی و تصویری به شناخت نمادی باشد.

۲- گزینه «۳» صحیح است. مراحل رشد روانی- اجتماعی اریکسون به شرح زیر است: ۱- اعتماد در برابر عدم اعتماد ۲- استقلال رأی در برابر تردید و شک ۳- ابتکار در برابر احساس گناه ۴- سازندگی در برابر احساس حقارت ۵- هویت‌یابی در برابر آشفتگی نقش ۶- صمیمیت در برابر کناره‌جویی (انزوا) ۷- زاینده‌گی در برابر در خود فرورفتگی ۸- کمال در برابر ناامیدی

در مرحله ششم (صمیمیت در برابر انزوا) که در اوایل بزرگسالی اتفاق می‌افتد، فرد به صمیمیت متقابل، اشتراک در کار، فکر و احساسات و شبکه‌ای از روابط اجتماعی دست می‌یابد و نتایج منفی این مرحله شامل اجتناب از روابط صمیمانه و روابط سطحی است.

۳- گزینه «۱» صحیح است. با توجه به نظریه رشد اخلاقی گیلیگان، در حل مسائل اخلاقی؛ مردان از اصول اخلاقی مبتنی بر عدالت و زنان از اصول اخلاقی مبتنی بر حمایت اجتماعی استفاده می‌کنند.

۴- گزینه «۱» صحیح است. مراحل رشد اخلاقی کلبیگ به ۳ مرحله و ۶ زیرمرحله تقسیم می‌شود که عبارت‌اند از: الف: مرحله پیش‌عرفی (۱- اطاعت و تنبیه ۲- لذت‌گرایی نسبی) ب: مرحله عرفی (۳- دختر خوب- پسر خوب ۴- پایداری نظم و قدرت اجتماعی) ج: مرحله پس‌عرفی (۵- قانون دموکراتیک ۶- اصول فراگیر جهانی) در مرحله‌ی اول از سطح عرفی پیش‌قراردادی، کودک به راحتی به مراجع قدرت تسلیم می‌شود تا از تنبیه فرار کند، بنابراین مقررات اخلاقی به خودی خود برای او ارزشی ندارد، بلکه نشان‌دهنده این نکته است که کدام رفتار، علت تنبیه و کدام رفتار موجب فرار از تنبیه خواهد شد؛ مثل نگرانی سعید در مثال مذکور به دلیل اینکه در اثر تقلب از جلسه اخراج می‌شود. (ترس از تنبیه شدن)

۵- گزینه «۱» صحیح است. مراحل رشد اخلاقی کلبیگ عبارت‌اند از: الف: مرحله پیش‌عرفی (۱- اطاعت و تنبیه ۲- لذت‌گرایی نسبی) ب: مرحله عرفی (۳- دختر خوب- پسر خوب ۴- پایداری نظم و قدرت اجتماعی) ج: مرحله پس‌عرفی (۵- قانون دموکراتیک ۶- اصول فراگیر جهانی) در مرحله اول از سطح عرفی، رفتار اخلاقی با توجه به همکاری با همسالان تفسیر می‌شود، یعنی رفتار خوب، رفتاری است که اجازه و تأیید یا رضایت دیگران را به همراه داشته باشد. در این مرحله، فرد به دنبال هماهنگی و سازگاری با معیارهای اخلاقی دوستان یا اعضای خانواده است. به طوری که در مثال مذکور مشاهده می‌شود، فرد برای جلوگیری از انگ‌شدن جلوی همکلاس‌های خود از تقلب اجتناب می‌کند.

۶- گزینه «۴» صحیح است. مراحل رشد روانی- اجتماعی اریکسون عبارت‌اند از: ۱- مرحله اعتماد در برابر عدم اعتماد- سن ۱ سالگی ۲- مرحله استقلال رأی در برابر شک و تردید- سن ۲ تا ۳ سالگی ۳- مرحله ابتکار در برابر احساس گناه- سن ۴ تا ۵ سالگی ۴- مرحله سازندگی در برابر احساس حقارت- دوره نهفتگی ۵- مرحله هویت‌یابی در برابر آشفتگی نقش- دوره نوجوانی ۶- مرحله صمیمیت در برابر کناره‌جویی- اوایل بزرگسالی ۷- مرحله زاینده‌گی در برابر در خود فرورفتگی- اواسط بزرگسالی ۸- مرحله کمال در برابر ناامیدی- اواخر بزرگسالی

طبق نظر اریکسون، فرد در اوایل بزرگسالی در مرحله روانی- اجتماعی، صمیمیت در برابر انزوا قرار می‌گیرد که باعث صمیمیت متقابل، اشتراک در فکر، کار و احساس در فرد می‌شود، اما در مقابل، نتایج منفی روابط سطحی و اجتناب از روابط صمیمانه را نیز به دنبال دارد.

۷- گزینه «۱» صحیح است. مراحل رشد اخلاقی کلبیگ به ۳ مرحله و ۶ زیرمرحله تقسیم می‌شود که عبارت‌اند از: الف: مرحله پیش‌عرفی (۱- اطاعت و تنبیه ۲- لذت‌گرایی نسبی) ب: مرحله عرفی (۳- دختر خوب- پسر خوب) ۴- پایداری نظم و قدرت اجتماعی) ج: مرحله پس‌عرفی (۵- قانون دموکراتیک ۶- اصول فراگیر جهانی) کودک در مرحله اول سطح پیش‌قراردادی نسبت به خوب و بد و درست و نادرست بودن امور بسیار تأثیرپذیر و حساس است، او رفتارهای خود را مطابق با پیامدهای مادی آنها (تنبیه یا تشویق) یا بر حسب قدرت کسانی که قوانین را برای او وضع

می‌کنند (مثل پدر و مادر) تنظیم می‌کند. در این مثال کودک برای اینکه از سوی معلم (قانون‌گذار) تنبیه (پیامد مادی رفتار) نشود به موقع در سر کلاس حاضر می‌شود.

۸- گزینه «۲» صحیح است. ویگوتسکی تعامل بین فرد با عوامل تاریخی، اجتماعی و فرهنگی را در رشد شناختی فرد بسیار مهم می‌داند.
 ۹- گزینه «۱» صحیح است. مراحل رشد اخلاقی کلبِرگ به ۳ مرحله و ۶ زیرمرحله تقسیم می‌شود: الف: مرحله پیش‌عرفی (۱- اطاعت و تنبیه
 ۲- لذت‌گرایی نسبی) ب: مرحله عرفی (۳- دختر خوب- پسر خوب ۴- پایداری نظم و قدرت اجتماعی) ج: مرحله پس‌عرفی (۵- قانون
 دموکراتیک ۶- اصول فراگیر جهانی) در مرحله چهارم؛ موقعیت‌یابی به سوی اقتدار، قواعد ثابت و حفظ دستورات اجتماعی است. رفتار در ست
 مرکب از انجام تکالیف فردی، نشان دادن احترام به مرجع قدرت و حفظ نظم اجتماعی مفروض، به خاطر خود آن است. پذیرش کورکورانه قوانین
 و انجام وظایفی که جامعه بر عهده فرد قرار داده است، در این دوره مدنظر است.

۱۰- گزینه «۴» صحیح است. مرحله بازنمایی تصویری برونر معادل با مرحله‌ی عملیات عینی در نظریه پیاژه است.

۱۱- گزینه «۲» صحیح است. در نظریه‌ی ویگوتسکی، فرآیند تبدیل تدریجی تجارب یا فعالیت‌های اجتماعی بیرونی به فرآیندهای عالی ذهنی،
 درونی‌سازی نام دارد. این فرآیند از طریق یک واسطه امکان‌پذیر است که یکی از این واسطه‌ها، نمادهای نوشتاری و گفتاری است.

۱۲- گزینه «۴» صحیح است. در مرحله ابتکار در برابر احساس گناه، کودکان فعالیت‌های جدیدتری را آغاز و برای ارضای کنجکاوی‌های خود
 در محیط دست به اکتشاف می‌زنند، یعنی افکار تازه خود را در بوته آزمایش قرار می‌دهند و در آنها حس ابتکار شکل می‌گیرد.

۱۳- گزینه «۴» صحیح است. کودکان در مرحله کودکستان، فعالیت‌های جدیدتری را آغاز می‌کنند. آنها برای ارضای کنجکاوی‌های خود در
 محیط دست به اکتشاف می‌زنند، یعنی افکار تازه خود را در بوته آزمایش قرار می‌دهند و در آنها حس ابتکار شکل می‌گیرد.

۱۴- گزینه «۱» صحیح است. مرحله‌ی هفتم به بحران میانسالی اختصاص دارد. در این مرحله افراد نیاز به نوعی احساس زاینده‌گی دارند.
 زاینده‌گی به معنای نوعی تولید است که اثر آن همواره باقی بماند. ناموفق ماندن در حل بحران این مرحله ممکن است به احساس در خود
 فرورفتگی شدید منجر شود.

۱۵- گزینه «۴» صحیح است. زمانی که مربی به شاگرد کمک می‌کند تا مفاهیم را بهتر یاد بگیرد، آن‌ها را بسط دهد و در متن به کار بگیرد در
 حالی که به تنهایی نمی‌توانست این کارها را انجام دهد، در این زمان گفته می‌شود که معلم روی دانش‌آموز عمل سکوسازی را انجام داده است.

۱۶- گزینه «۱» صحیح است. در مرحله قانون و نظم (مرحله دوم از سطح دوم اخلاق قراردادی) قوانین و مقررات اجتماعی جانشین آداب
 گروهی می‌شود. فرد در این مرحله، قراردادها و قوانین اجتماعی را بدون چون و چرا می‌پذیرد و دریافته است که رفتار درست در این مرحله انجام
 وظایفی است که اجتماع بر عهده فرد گذاشته است. به عبارت دیگر فرد در این مرحله، اعتقاد دارد که هر کس باید وظیفه خود را انجام دهد تا از
 هرج و مرج جلوگیری شود. بزرگسالان بیشترین افراد این مرحله هستند.

۱۷- گزینه «۲» صحیح است. گیلیگان متذکر شد که کلبِرگ مراحل خویش را انحصاراً از طریق مصاحبه با پسران تدوین کرده و بر این باور
 بود که این امر آشکارا بیانگر توجیهی مردانه از قضیه است. برای مردان افکار اخلاقی پیشرفته در حول قواعد حقوق و اصول مجرد دور می‌زند.
 نقطه ایده‌آل، همان عدالت رسمی است که فرد در آن سعی می‌کند تا در ارزشیابی ادعاهای همه طرف‌های درگیری، بی‌طرف باقی بماند.

۱۸- گزینه «۳» رسش در سال دوم و سوم زندگی، به شکل حس خودمختاری ظاهر می‌شود. اکنون کودکان می‌توانند روی پاهای خود بایستند
 و می‌توانند خودشان و دنیای پیرامون خود را بررسی کنند.

۱۹- گزینه «۴» صحیح است. پیاژه اعتقاد دارد که عامل زمان، یکی از عوامل اساسی رشد شناختی و سایر جنبه‌های شناختی کودک است.
 «رشد هوش» یعنی آنچه کودک در پیش خود می‌آموزد، یعنی چیزی که هیچ کس نمی‌تواند به کودک آموزش دهد و او به تنهایی آن را کشف
 می‌کند و آموزش آن به کودک، او را از یادگیری باز می‌دارد.

۲۰- گزینه «۳» صحیح است. فرد میانسال، چه به عنوان والدین و چه در مقام شاغل، احساس می‌کند که عرصه تولیدی آنها ماندنی است.

فصل پنجم: «نظریه‌های یادگیری رفتارگرایی»

رویکرد رفتارگرایی رفتار را به کمک تجربه‌های قابل مشاهده تبیین می‌کند، نه بر اساس فرآیندهای ذهنی. موضوع اصلی علم روان‌شناسی، رفتار است و مهم‌ترین موضوع در این علم، مطالعه‌ی رابطه‌ی بین محیط و رفتار است. در این فصل سه رویکرد رفتاری پاولف، ترندایک و اسکینر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

نظریه شرطی‌سازی پاسخگر یا کلاسیک پاولفی

نظریه‌ی شرطی‌سازی با آزمایش پاولف بر روی بازتاب‌ها مطرح شد. بازتاب یعنی رابطه‌ای ساده بین محرکی که بر اعضای حسی اثر می‌گذارد و منجر به پاسخ‌های عضلانی یا غددی می‌شود.

کشف مهم پاولف این بود که بازتاب‌های طبیعی یا نخستین جاندار (انسان یا حیوان) را می‌توان به کمک شرطی کردن گسترش داد. مثلاً ترشح بزاق بر اثر قرار گرفتن غذا در دهان، نمونه‌ای از رفتار بازتابی است، ولی همین رفتار بازتابی را می‌توان به کمک شرطی‌سازی پاسخگر یا کلاسیک ایجاد کرد.

مراحل شرطی کردن رفتار پاسخگر:

۱- محرکی مانند غذا به حیوان ارائه می‌شود، این محرک یک واکنش طبیعی و خودکار در ارگانسیم ایجاد می‌کند؛ مانند ترشح بزاق.

(UR) پاسخ غیر شرطی (ترشح بزاق)

(US) محرک غیر شرطی (غذا)

۲- یک محرک خنثی، مانند صدای زنگ (S)، بلافاصله قبل از محرک غیر شرطی به ارگانسیم ارائه می‌شود. این محرک قبل از اینکه شرطی شود هیچ‌گونه پاسخی در ارگانسیم ایجاد نمی‌کند و اگر ایجاد کند، جوابی به غیر از ترشح بزاق همراه دارد.

توجه کردن (R) - صدای زنگ (S)

۳- پس از چند بار همراه شدن محرک غیر شرطی، محرک خنثی به تنهایی موجب ترشح بزاق می‌شود که در این مرحله، ارگانسیم شرطی شده است. در اینجا محرک خنثی نقش محرک شرطی را ایفا می‌کند.

توجه کردن (R) - صدای زنگ

ترشح بزاق، پاسخ غیر شرطی (UR) - محرک غیر شرطی (US)

پاسخ شرطی، ترشح بزاق (CR) - صدای زنگ، محرک شرطی (CS)

جان واتسون، نخستین روان‌شناسی بود که کاربرد نظریه شرطی‌سازی پاولف را در مورد انسان‌ها نشان داد (مثال: همراهی صدای شدید با حضور موش که موجب ترس کودک از موش و همچنین حیوانات و اشیای پشمالوی دیگر می‌شود).

خاموش کردن رفتار پاسخگر:

اگر محرک شرطی چندین بار بدون همراهی محرک غیرشرطی بیاید، پاسخ شرطی متوقف می‌شود و خاموشی یا ناشرطی شدن، صورت می‌گیرد در نظریه شرطی‌سازی پاسخگر، پاسخ شرطی (CR) به محرک غیر شرطی (US) وابسته است. به همین دلیل، پاولف محرک غیر شرطی را تقویت کننده و همراه شدن آن با محرک شرطی (CS) را تقویت نامید.

برای مثال، کودکی را که شدیداً از موش، خرگوش، کت پشمی و غیره می‌ترسید، روزانه سه بار همراه با دیگر کودکانی که از این اشیاء نمی‌ترسیدند، به اتاق بازی آورد (همواره خرگوش در اتاق بازی وجود داشت)، در چندین جلسه آزمایش، ترس کودک به تدریج کاهش یافت و سرانجام این ترس به کلی زایل شد. این مثال، نمونه‌ای از خاموش کردن رفتار پاسخگر در انسان است.

بازگشت خود به خودی

گاهی اوقات دیده شده که پس از مدتی که از خاموش شدن پاسخ شرطی می‌گذرد، بدون اینکه این پاسخ تقویت شود، مجدداً ظاهر می‌شود. به این پدیده بازگشت خود به خودی گفته می‌شود. اگر پس از بازگشت خود به خودی رفتار، فرآیند خاموشی همچنان ادامه یابد، به زودی خاموشی کامل فرا می‌رسد.

تعمیم و تمییز محرک

اگر به محرک‌های مشابه محرک شرطی اولیه، یک پاسخ شرطی داده شود، تعمیم محرک اتفاق افتاده است. در مقابل، اگر پاسخ تنها به ویژگی‌های اختصاصی محرک‌ها داده شود، به آن تمییز محرک گفته می‌شود، پس می‌توان گفت که تعمیم محرک یعنی پاسخ دادن به شباهت‌ها و تمییز محرک یعنی پاسخ دادن به تفاوت‌ها مثلاً سگی که به صوت ۵۰۰ سیکل در ثانیه شرطی شده است، اگر نسبت به صوت‌های ۶۰۰ و ۷۰۰ سیکل پاسخ دهد، عمل تعمیم را انجام داده ولی اگر به صوت‌های ۶۰۰ و ۷۰۰ پاسخ ندهد و فقط به صوت ۵۰۰ سیکل در ثانیه پاسخ دهد، عمل تمییز را انجام داده است.

شرطی شدن در سطح بالاتر

اگر یک محرک شرطی برای محرک شرطی دیگر نقش تقویت کننده را ایفا کند و موجب شرطی شدن پاسخ به محرک تازه شود، به آن شرطی شدن در سطح بالاتر گفته می‌شود. به طور مثال، دانش آموزی که به علت غفلت معلم یا کوتاهی خودش پیشرفت چندانی در درس ریاضی نداشته است، این عدم توفیق ممکن است منجر به بروز پاسخ اضطراب و نفرت در او شود و ممکن است از معلم این درس نیز متنفر شود. همچنین احتمال دارد که نه تنها از معلم درس ریاضی و فعالیت‌های او، بلکه از فعالیت‌های مربوط به مدرسه نیز تنفر پیدا کند؛ این مثال شرطی شدن سطح اول، دوم و سوم را نشان می‌دهد.

در شرطی شدن سطح بالاتر، مجاورت، عامل اصلی شرطی شدن است، یعنی همراه شدن چند محرک غیر شرطی با یکدیگر در حالی که در تعمیم، شباهت محرک‌ها عامل مهم شرطی شدن است.

پاسخ شرطی ۱ (تنفر و اضطراب) - (شرکت در یک درس خاص) محرک شرطی ۱: (شرطی شدن در سطح اول)

پاسخ شرطی ۲ (تنفر و اضطراب) - (معلم همان درس) محرک شرطی ۲: (شرطی شدن در سطح دوم)

پاسخ شرطی ۳ (تنفر و اضطراب) - (فعالیت‌ها و کارهای همان معلم) محرک شرطی ۳: (شرطی شدن در سطح سوم)

در مورد انسان این شرطی شدن‌ها در سطوح بالاتر ممکن است ادامه پیدا کند، اما در مورد حیوان شرطی شدن از سطح سوم به بالاتر بسیار دشوار و حتی غیر ممکن است.

مقایسه تعمیم محرک و شرطی شدن در سطح بالاتر

عمده‌ترین تفاوت تعمیم محرک و شرطی شدن در سطح بالاتر، این است که در تعمیم محرک، شباهت بین محرک شرطی، عامل اصلی ایجاد پاسخ شرطی است، در حالی که در شرطی شدن در سطح بالاتر، شباهت عامل اصلی نیست، بلکه تمامی محرک‌های شرطی سطوح بالاتر در جریان شرطی شدن حاضر هستند.

کاربرد شرطی‌سازی کلاسیک

فرآیند شرطی‌سازی کلاسیک بیشتر بازتاب‌های ساده‌ی ارثی را توجیه می‌کند که غیرارادی و هیجانی هستند و بسیاری از واکنش‌های ترس و اضطراب انسان که پایه‌ی بسیاری از ناراحتی‌های هیجانی است را دربرمی‌گیرد.

۱- یکی از این موارد، درمان شب‌ادراری است. برای این منظور، کودک را بر روی یک پتوی برقی می‌خوابانند که به این منظور درست شده است. وقتی که پتو با ادرار کودک خیس می‌شود، جریان برق در آن برقرار می‌گردد و زنگی به صدا در می‌آید. به کودک گفته می‌شود. زمانی که صدای زنگ او را از خواب بیدار کرد، ادرارش را کنترل کند و با فشار دادن دکمه‌ای که در دسترس او قرار دارد زنگ را قطع کند و برای ادرار کردن به

توالت برود. پس از تکرار این جریان در چند شب متوالی، کودک بدون نیاز به صدای زنگ، با احساس فشار مثانه، به موقع از خواب بیدار می‌شود و سرانجام عادت نامطلوب شب ادراری در او از بین می‌رود.

UR

(صدای زنگ (محرک غیرشرطی)

US

بیدار شدن و کنترل ادرار (پاسخ غیرشرطی)

CR

فشار مثانه (محرک شرطی)

CS

بیدار شدن و کنترل ادرار (پاسخ شرطی)

۲- برای درمان لکنت زبان، روشی ارائه می‌شود که فرد در آن تشویق می‌شود هرچه بیشتر با دیگران صحبت کند. این روش، از طریق خاموش شدن پاسخ اضطرابی فرد، به رفع نگرانی‌های او در حین صحبت کردن منجر می‌شود.

۳- برای رفع عادت سیگار کشیدن و ترک اعتیاد نیز روشی ارائه می‌شود که در آن به سیگار و الکل موادی اضافه می‌کنند که هنگام مصرف باعث ایجاد حالت تهوع می‌شود.

حساسیت‌زدایی منظم: یک روش درمانی براساس شرطی‌سازی کلاسیک است که با وادار کردن فرد به تداعی آرمیدگی عمیق با تجسم‌های متوالی، موقعیت‌های اضطراب‌زا را به صورت فزاینده کاهش می‌دهد.

حساسیت‌زدایی منظم نوعی شرطی‌سازی تقابلی است.

احساس آرمیدگی که دانش‌آموز تجسم می‌کند، ایجاد آرمیدگی می‌کند. از آن پس دانش‌آموز سرنخ‌های اضطراب‌زا را با احساس آرمیدگی تداعی می‌کند. چنین آرمیدگی‌ای با اضطراب ناهمخوان است. از طریق همراه‌سازی آغازین یک نشانه اضطراب‌زای ضعیف با آرمیدگی و گسترش تدریجی سلسله مراتب (از دو هفته قبل از سخنرانی بالای سکو قدم بزند تا سخنرانی ارائه کند) تمام سرنخ‌های اضطراب‌زا باید آرمیدگی ایجاد کنند.

تیبین‌های تازه از شرطی‌شدن کلاسیک

پاولف در شرایطی می‌زیست که شرطی‌شدن کلاسیک، گفته می‌شود لزوماً بیشتر یا حتی پس از محرک غیر شرطی

۱- رسکورلا در این مورد می‌گوید: مجاورت بین محرک شرطی و محرک غیر شرطی، عامل اصلی شرطی‌شدن نیست، بلکه وابستگی بین این دو محرک، سبب شرطی‌شدن می‌شود. منظور از وابستگی، این است که محرک شرطی برای وقوع محرک غیر شرطی به صورت نوعی علامت یا یک خبررسان عمل کند.

۲- پاسخ شرطی همیشه ماهیتاً شبیه پاسخ غیر شرطی نیست. مثلاً دردی که از آمپول زدن در کودک ایجاد می‌شود، با واکنش اضطراب که با دیدن آمپول در او ایجاد می‌شود، یکی نیست. بنابراین پاسخ شرطی، زمانی شبیه پاسخ غیر شرطی، زمانی متفاوت از آن و زمانی مغایر با آن خواهد بود.

وقتی یک محرک شرطی با محرک غیر شرطی همراه شود، به این صورت نیست که خاصیت محرک غیر شرطی را پیدا کند، یعنی در واقع بعضی از محرک‌های شرطی خیلی راحت و سریع محرک غیر شرطی را تداعی می‌کنند (یعنی سبب بروز پاسخ می‌شوند)، اما بعضی از محرک‌ها به راحتی محرک غیر شرطی را تداعی نمی‌کنند و سبب بروز پاسخ نمی‌شوند.

سلیگمن می‌گوید: تداعی بین محرک شرطی و محرک غیر شرطی به تمایلات ژنتیکی جاندار مربوط می‌شود که به آن **پیش‌آمادگی** می‌گویند، یعنی جاندار باید از پیش، زمینه و آمادگی آن را داشته باشد که بین محرک شرطی (CS) و محرک غیر شرطی (US) تداعی برقرار کند.

ارزشیابی شرطی‌سازی کلاسیک

شرطی‌سازی کلاسیک در تبیین اینکه چگونه محرک‌های خنثی با پاسخ‌های یاد گرفته نشده و غیرارادی تداعی می‌شوند، کمک بسیاری می‌کند. این روش مخصوصاً در درک اضطراب‌ها و ترس‌های دانش‌آموزان مفید است. با وجود این، این روش در تبیین رفتارهای ارادی مانند اینکه چرا یک دانش‌آموز برای یک آزمون خیلی زیاد مطالعه می‌کند یا اینکه چرا تاریخ را بیشتر از جغرافیا دوست دارد، مؤثر نیست؛ برای این حوزه‌ها شرطی‌سازی عاملی مرتبط‌تر است.

نظریه شرطی‌سازی وسیله‌ای ثرندایک

نظریه‌ی ثرندایک، نظریه‌ی شرطی‌سازی وسیله‌ای است. بنابر این نظریه، رفتار، وسیله‌ای برای دریافت پاداش یا تقویت است. به اعتقاد ثرندایک، اثر یا نتیجه‌ی رفتار است که تعیین می‌کند آن رفتار آموخته خواهد شد یا نه. نظریه‌ی ثرندایک به قانون اثر شهرت دارد.

قانون اثر: اگر در حضور یک محرک، رفتاری انجام بگیرد و به نتیجه مطلوبی بینجامد، (یعنی پاداش دریافت کند) آن رفتار آموخته می‌شود که به این رابطه قانون پاداش گفته می‌شود. از سوی دیگر اگر در حضور محرکی رفتاری انجام بگیرد که به نتیجه‌ی آزارنده‌ای بینجامد (یعنی آن رفتار تنبیه بشود)، پیوند بین محرک و پاسخ ضعیف می‌شود. به این رابطه، قانون تنبیه می‌گویند. البته ثرندایک به اثر پاداش در ایجاد رفتار، نسبت به اثر تنبیه در تضعیف رفتار بیشتر اعتقاد دارد.

ثرندایک یادگیری را نتیجه‌ی پیوند بین محرک و پاسخ می‌داند، بنابراین نظریه‌ی او را پیوندگرایی نیز می‌گویند. مفهوم مکمل پیوند در نظریه‌ی ثرندایک، «گزینش» است و روش یادگیری ثرندایک، یادگیری از راه کوشش و خطاست.

قبل از ثرندایک پدیده‌ی انتقال یادگیری توسط نظریه‌ی روان‌شناسی قوای ذهنی، توجیه می‌شد. قوای ذهنی عبارت‌اند از: استدلال، توجه، حافظه و قضاوت. باور بر این بود که این قوا را می‌توان از طریق تمرین، نیرومند ساخت. نام دیگر نظریه‌ی قوای ذهنی، نظریه‌ی انضباط صوری است که در پژوهش‌های مربوط به آن، ثرندایک به این نتیجه رسید که آنچه موجب انتقال یادگیری می‌شود، تنها به میزان شباهت بین دو موقعیت یا وجود عناصر مشترک بین آن دو موقعیت وابسته است، که باعث می‌شود آنچه ما در یکی از آن دو موقعیت آموخته‌ایم، در موقعیت دوم نیز به کارمان بیاید. ثرندایک این نظریه را نظریه‌ی عناصر همانند نامید.

نظریه‌ی شرطی‌سازی کنشگر اسکینر

اسکینر نظریه ثرندایک را گسترش داد. در روش ثرندایک، شرطی شدن یا یادگیری از راه کوشش و خطا صورت می‌پذیرد؛ یعنی در موقعیت یادگیری به یادگیرنده فرصت لازم داده می‌شود تا با دادن پاسخ‌های مختلف، سرانجام پاسخی را بدهد که مورد نظر است و برای آن تقویت دریافت کند، اما اسکینر فرصت خطا کردن را به یادگیرنده نمی‌دهد و او را با روش شکل‌دهی یا واداشتن به انجام خرده‌پاسخ‌هایی که تدریجاً به پاسخ نهایی موردنظر ختم می‌شوند، هدایت می‌کند.

قانون مهم نظریه شرطی‌سازی کنشگر اسکینر تقویت (تقویت مثبت و منفی) است. تقویت در معنای کلی کلمه، یعنی رویدادی که بلافاصله پس از پاسخ حضور می‌یابد تا احتمال تکرار آن را زمانی که آزمودنی در همان موقعیت قرار می‌گیرد، افزایش دهد.

تقویت کننده‌ی مثبت با حضور خود، احتمال ظهور پاسخ را افزایش می‌دهند، مانند غذا. تقویت کننده‌های منفی با عدم حضور خود، احتمال ظهور یک رفتار را افزایش می‌دهند؛ مثلاً دانش‌جو از امتحان و از اینکه مبادا نمره نیاورد ترس دارد. بنابراین خوب درس می‌خواند تا ترس نداشته باشد.

تقویت منفی، هم شامل حذف محرک نامطلوب (یادگیری گریز یا گریزآموزی، مثل کنار رفتن از زیر باران) و هم شامل اجتناب کردن ارگانسیم از آن است (یادگیری اجتنابی، مثلاً برداشتن چتر در روز ابری برای اجتناب از خیس شدن).

علاوه بر قانون تقویت مثبت و قانون تقویت منفی که هر دو به پیامد مطلوب بعد از رفتار می‌انجامد، قانون دیگری در نظریه اسکینر وجود دارد که تنبیه نامیده می‌شود. تنبیه به دریافت پیامدی نامطلوب از سوی فرد، در نتیجه انجام یک رفتار گفته می‌شود. در تنبیه پیامد نامطلوب رفتار، ارائه یک محرک رابطه‌آزاددهنده یا همان تقویت کننده منفی، به دنبال رفتار ارگانسیم است.

خاموشی رفتار کنشگر

اگر رفتاری را که با تقویت (چه مثبت و چه منفی) افزایش یافته است، برای مدتی تقویت نکنیم، به تدریج از نیرومندی آن کاسته می‌شود و سرانجام به کلی متوقف می‌شود. بر این اساس، ساده‌ترین راه برای حذف یک رفتار، کشف و قطع منبع تقویتی آن است. پدیده خاموشی، بازگشت خود به خودی، تعمیم و تمییز محرک در شرطی شدن کنشگر، بسیار شبیه به این پدیده‌ها در شرطی سازی پاسخگرند. علاوه بر اینها در شرطی سازی کنشگر، تعمیم و تفکیک نیز وجود دارد. در تعمیم پاسخ، علاوه بر پاسخ آموخته شده، پاسخهای دیگری نیز به محرک داده می‌شوند. در تفکیک پاسخ، یادگیرنده می‌آموزد که در حضور یک محرک معین، تنها پاسخ واحدی را که قبلاً آموخته است و پاسخهای نادرست تقویت نمی‌شوند تا به خاموشی بگردند.

رفتار پاسخگر یا رفتاری که به وسیله شرطی سازی کلاسیک (شرطی سازی پاسخگر) شرطی می‌شود، به وسیله محرکهای پیش‌آیندی (محرکهای شرطی و غیرشرطی) کنترل می‌شود. این محرکها محرکهای پیش‌آیندی یا فراخوان نام دارند. رفتار وسیله‌ای یا رفتار کنشگر، به وسیله محرکهای پیامدی یا پس‌آیندی (تقویت کننده‌های مثبت و منفی) مانند پاداش، کنترل می‌شوند. به محرکهای پیش‌آیندی که سبب بروز رفتار کنشگر می‌شوند محرکهای تمییزی گفته می‌شود که این محرکها به طور کلی دو دسته هستند:

- ۱- آنهایی که نزدیک بودن تقویت را خبر می‌دهند، یعنی در حضور آنها رفتار تقویت شده است و آنها را با SD نشان می‌دهند.
- ۲- محرکهایی که عدم وقوع تقویت را خبر می‌دهند و در حضور آنها رفتار تقویت نشده است و این محرکها را با علامت Δ نشان می‌دهند. تفاوت محرکهای تمییزی و محرکهای فراخوان این است که محرک فراخوان لزوماً به ایجاد رفتار پاسخگر می‌انجامد، اما محرک تمییزی که همان محرک پیش‌آیندی رفتار کنشگر است، صرفاً احتمال بروز رفتار کنشگر را افزایش می‌دهد و همچنین شخص در دادن پاسخ به محرک تمییزی، بیش از دادن پاسخ به محرک فراخوان آزاد است.

مقایسه شرطی سازی پاسخگر و شرطی سازی کنشگر

- ۱- شرطی شدن پاسخگر، غیر ارادی است، اما شرطی شدن کنشگر، ارادی است و به رفتارهایی مربوط است که از شخص صادر می‌شوند.
- ۲- فرآیند شرطی شدن پاسخگر به صورت همراهی یک محرک خنثی با یک محرک طبیعی یا غیر شرطی انجام می‌گیرد و در نتیجه، محرک خنثی خاصیت فراخوانی پاسخ شرطی را کسب می‌کند، اما در فرآیند شرطی شدن کنشگر، ارائه یک تقویت کننده مثبت بعد از رفتار یا حذف یک تقویت کننده منفی بعد از رفتار، سبب نیرومند شدن رفتار می‌شود.
- ۳- فرآیند خاموشی پاسخگر، با ارائه محرک شرطی بدون همراهی با محرک غیر شرطی به ارگانیزم صورت می‌گیرد، اما فرآیند خاموشی کنشگر، به دنبال رفتاری صورت می‌گیرد که قبلاً تقویت می‌شده و دیگر تقویت نمی‌شود.
- ۴- در شرطی شدن پاسخگر، ارگانیزم منفعل است و در واقع محیط موجب تغییر رفتار او می‌شود، اما در شرطی شدن کنشگر، ارگانیزم فعال است و با رفتار خود سبب ایجاد تغییر در محیط می‌شود.

کاربرد نظریه شرطی سازی کنشگر در اداره امور انسانی

اصول شرطی سازی کنشگر را می‌توان در مراکز درمانی، با عنوان رفتاردرمانی برای درمان انواع مشکلات روانی و در نهادهای مجری قانون، با نام روش‌های تغییر رفتار برای اصلاح ناسازگاری‌ها و اختلالات رفتاری بزهکاران و عقب‌ماندگان ذهنی و همچنین در محیط‌های آموزشی و سازمان‌های اجتماعی برای اصلاح رفتارهای تحصیلی و اجتماعی دانش‌آموزان مورد استفاده قرار داد.

بازخورد زیستی: روشی است که در آن به افراد آموزش داده می‌شود تا از طریق شرطی شدن کنشگر رفتارهای غیر ارادی خود را کنترل کنند، مثل ضربان قلب، فشار خون یا ترشح اسیدهای معده. بازخورد زیستی، یکی دیگر از کاربردهای نظریه شرطی سازی فعال یا کنشگر است که در حوزه‌ی پزشکی قابل استفاده است.

سوالات

- ۱- در نظریه اسکینر مهم‌ترین عامل در یادگیری چیست؟ (سراسری ۸۸)
- (۱) سبک یادگیری (۲) پیامدهای رفتار (۳) برنامه‌های تقویت (۴) تقویت جانشینی
- ۲- یکی از انتقادهای مهم در به کارگیری نظریه رفتارگرایان در آموزش، تأکید بر..... است. (سراسری ۸۸)
- (۱) سبکهای اسناد علی (۲) تشابه یادگیری انسان و حیوان
(۳) طرحواره‌های شناختی (۴) وراثت و آمادگی زیستی
- ۳- در کاربرد نظریه اسکینر کدام یک از موارد پیچیدگی بیشتری دارد؟ (سراسری ۸۸)
- (۱) تنظیم برنامه‌های تقویت (۲) تنظیم شرایط محیطی
(۳) تحلیل موضوع مورد یادگیری (۴) تعیین عوامل خوشایند و ناخوشایند
- ۴- از نظر اسکینر بروز «رفتار عامل» به..... مربوط است. (سراسری ۸۸)
- (۱) انتظار تقویت و انتخاب هدف (۲) نحوه‌ی عمل آزمایشگر
(۳) شرایط کنترل شده محیطی (۴) رفتار خودجوش
- ۵- کدام یک از اندام‌های دستگاه عصبی در شرطی شدن ترس نقش کلیدی دارد؟ (سراسری ۸۸)
- (۱) تشکیلات شبکه‌ای (۲) جسم پینه‌ای (۳) بادامه مغز (۴) پیاز مغز تیره
- ۶- از نظر اسکینر اهداف آموزشی باید در حیطه‌ی..... تدوین شوند. (سراسری ۸۸)
- (۱) شهودی (۲) رفتاری (۳) شناختی (۴) عاطفی
- ۷- در شرطی‌سازی پاسخگر، تقویت عبارت است از دادن غذا: (آزاد ۸۸)
- (۱) چند لحظه پیش از محرک شرطی (۲) چند لحظه بعد از محرک شرطی
(۳) چند لحظه پس از ترشح بزاق (۴) چند لحظه پیش از محرک اصلی
- ۸- شرطی شدن رفتار پاسخگر، با کدامیک از رفتارهای زیر در ارتباط است؟ (آزاد ۸۸)
- (۱) رفتارهای ارادی (۲) رفتارهایی که عدم وقوع تقویت را آگاهی می‌دهند.
(۳) رفتارهایی که کنترل کننده محرک‌های تمیزی هستند. (۴) رفتارهای غیر ارادی
- ۹- کودکی که صندلی را در کنار قفسه خوراکیها قرار می‌دهد و با بالا رفتن از آن، خوراکی مورد علاقه‌اش را برمی‌دارد، به چه رفتاری می‌پردازد؟ (آزاد ۸۸)
- (۱) رفتار غیر ارادی و خودکار (۲) رفتار بازتابی و پاسخگر (۳) رفتار فعال و کنشگر (۴) رفتار حاصل از انگیزش
- ۱۰- در نظریه ترندایک کدام اصل بر اهمیت آمادگی‌های یادگیرنده تأکید می‌کند؟ (سراسری ۸۹)
- (۱) غلبه عناصر (۲) همتوانی (۳) آمایه نگرشی (۴) پاسخ‌های چندگانه
- ۱۱- در شرطی شدن «کنشگر» کدام عامل در تحقق فرآیند شرطی شدن نقش تعیین کننده دارد؟ (سراسری ۸۹)
- (۱) ماهیت تکلیف (۲) محرک شرطی (۳) پیامدهای رفتار (۴) ارزش محرک
- ۱۲- این جمله ادعای کدام روان‌شناس است: «شرطی شدن وسیله‌ای، مستقل از تقویت رخ می‌دهد»؟ (سراسری ۸۹)
- (۱) امسل (Amsel) (۲) اسپنس (Spence) (۳) ماورر (Mowrer) (۴) هال (Hull)
- ۱۳- پس از خاموش شدن رفتار شرطی، امکان کدام پیشامد وجود دارد؟ (سراسری ۸۹)
- (۱) بروز پاسخ غیر شرطی (۲) تعمیم پاسخ شرطی (۳) بازگشت خود به خودی (۴) تداخل رفتارهای مشابه